

тя інстинкту в опосередкованість, за відхід в культуру як опосередковану структуру. Компенсація – це повернення до безпосередньо тваринного стану, але тільки в переживанні, або, точніше, в стані, а не в дії. Відтак тут не можна говорити про тваринний стан. Адже ніщо не повертається до споконвічного. Мова йде просто про безпосередність, руйнування розумових структур, образів уяви, всього зайвого й наносного в людині, руйнування ілюзорного, віджилого своє.

Людина живе в ритмі. Стан Божественного як компенсаторний процес знову змінюється на людську передбачливість. Природа людини – далі передбачати. У соціальному відношенні людина далі передбачає, тому що вона оперує простором, на якому розміщуються всі люди, все співтовариство. Солідарність – урахування іншої людини, соціуму в цілому створює простір, і простір більш далекий, тобто далеке передбачення й передбачливість щодо небезпек у світі. Передбачення й передбачливість – це природа людини. Вони були основою життя і в найдавнішій людині. Віддалена мета в людини з'являлася в результаті інсайту, творчого осяяння ймовірних майбутніх потреб під час вирішення завдань, поставлених перед поведінкою, що потребує сталості внутрішнього середовища організму (гомеостазу) для себе й для інших як носіїв культури. Людина – істота соціальна й солідарна. Від солідарності з іншими виникає передбачення більш далекого майбутнього. Відтак і різноконфесійні спільноти мають шукати шляхи і форми свого порозуміння, виявляти толерантність у ставленні до «іншого».

Прадавні українці як носії ідеї Бога Ясного Неба в 988 році прийняли християнство. В сучасній інтеграції релігійних культур українці приймають і буддизм, і іслам, і будь-які інші релігійні і містичні напрямки, приймають всілякі Священні писання, тому що вони – народ толерантний. Ніяка релігійна культура не заважає українцю, тому що його Бог не виразний в поняттях, тому що його Бог – Див – не означений в словах.

Україна і українці сприймають всі культури і всі релігії. Українці толерантні люди і ніякі релігії не є якоюсь завадою у їх житті. Тому образливе ставлення Православної Церкви Московського Патріархату на Дніпропетровщині до інших релігій і містичних рухів неприпустиме на території України. Неприпустимо, що ця Церква називає крішнаїтів, адвентистів та інші релігійні рухи тоталітарними, деструктивними сектами. Це потребує свого правового вирішення, бо ж маємо явну образу релігійних почуттів вірних означених конфесій.

С. ГУНДЕРІН ■

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

У християнському світі існують «дві форми великої традиції Церкви, які взаємно доповнюють одна одну ніби двоє «легенів» в одному організмі». Це – Східна та Західна християнські Церкви. Такий спосіб мислення є важливим елементом для подальшого поступу й діалогу. Він вимагає навчитися розуміти інших, сприймати їх проблеми і страхи. Без такого уміння й надалі буде домінувати старий, негативний стиль конфесійної конкуренції, яка в релігійних справах не може бути «здоровою». Завдяки діалогу католики і православні вже визнали свою належність до Церков-Сестер. Здається, що є це імператив найбільш міжконфесійний в сьогоденній ситуації.

Виявом певного розвитку відносин між Церквами став початок двосторонніх діалогів. Для України дуже важливими були останні зустрічі (Фрейзінг – 1990 р.; Аріччія – 1991 р.; Баламанд – 1993 р.; Балтімор-2000 р.) змішаної комісії, де розглядали лише одне питання – так званий уніатизм, що є однією з причин, яка ділить Церкви та безпосередньо відноситься до Української Греко-Католицької Церкви. Вихід її з підпілля і відродження поглибило непорозуміння та конфлікт в екуменічному католицько-православному середовищі.

Для багатьох українських християн важливою проблемою, що створює глибоку кризу в християнстві, є й до сьогодні не вирішене питання примату та непомильності Папи Римського. Практично усі сучасні міжконфесійні зустрічі християн стосуються цієї теми. Для більшості православних церковних спільнот переконання Римо-Католицької, як

■ С.Гундерін, аспірант кафедри релігієзнавства Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.

і Греко-Католицької Церкви є важливою догматичною помилкою. Але варто звернути увагу на те, що всі головні традиційні християнські конфесії не заперечують першості Римського Архієрея, однак бачать її кожен по-своєму. Відомою є ухвала Римо-Католицької Церкви, згідно якої Папа Римський має необмежену владу та непомильність в справах віри, коли промовляє з катедри. За цим слідує наслідки влади юридичної для всієї Католицької Церкви.

Особливості міжконфесійних відносин УГКЦ пов'язані зі статусом, який має ця конфесія в Католицькій Церкві: з одного боку, є певне напруження у її відносинах з РКЦ, а з іншого – з православними церквами. Відносини УГКЦ з РКЦ випадають з поля зору цього дослідження, тому окреслимо їх побіжно. Пов'язані вони насамперед з майновими питаннями – перерозподіл в ході реституції майна між РКЦ та УГКЦ, національним питанням (історично притаманна західному регіону напруга між українцями та поляками), ускладненням відносин УГКЦ з Апостольською столицею, що пов'язане з прагненням отримати статус Патріархату і використанням Ватиканом УГКЦ для досягнення своїх політичних цілей у Східній Європі. Те, що УГКЦ є католицькою церквою, підпорядкованою Риму, визначає ставлення до неї з боку всіх православних церков, оскільки воно пов'язане з відносинами між католицькою та православною церквами загалом. В системі цих протистоянь греко-католицькі церкви взагалі мають особливий статус. Повнота Православ'я, яка останнім часом має більш-менш регулярне спілкування з Римом, до «уніатського питання» ставиться цілком негативно. Такою є позиція щодо «уніатів» Російської Православної Церкви та, відповідно, її складової Православної Церкви України.

За словами Патріарха Московського Алексія II, саме «уніатське питання» й заважає повноцінному діалогу між Москвою та Римом. Напередодні приїзду Папи Римського до України ця позиція була доволі чітко висловлена Московським патріархом: на його думку, перед тим, як нанести візит до України, понтифікові треба було з'ясувати спірні питання між Московською Патріархією та Ватиканом, першим з яких є «уніатське питання», бо ж інакше його візит буде розглядатися як намагання закріпити ситуацію, яка не влаштовує православних.

Національна спрямованість уніатського руху в Україні загострювала відносини УГКЦ з УПЦ МП, адже УГКЦ є церквою, в якій національно-визвольний рух, національна ідея та релігія переплетені найтісніше. І це виявляється не на рівні політичних розрахунків кліру, а в самій серцевині церкви – серед мирян, для яких за сорок років перебування у складі СРСР національне та церковне стало практично тотожним. Не дивно, що до відродження УГКЦ РПЦ (в подальшому – УПЦ МП) поставилася негативно. Втрата галицьких парафій постала великою трагедією для РПЦ.

Станом на сьогодні РПЦ продовжує підігрівати антиуніатські настрої, вбачаючи в УГКЦ засіб впливу католицизму на православний народ, закидаючи УГКЦ нищення православ'я у Галичині, насадження націоналістичних, головно – антиросійських настроїв. Відносини УГКЦ та УПЦ КП також склалися нерівно. Київський Патріархат на початках болісно відреагувала на намір УГКЦ просуватися на Схід і певний час вважав УГКЦ своїм головним конкурентом на роль «національної» або «київської» церкви. Проте шляхи УГКЦ та двох інших власне українських православних церков поволі зближувалися. Це зближення, зрозуміло, викликало негативну реакцію УПЦ МП. Бо ж це відбувається при тому, що Апостольська столиця наголошує, що вона вважає можливим спілкування лише з канонічними церквами, визнаними Повнотою Православ'я, до яких не належать ані УПЦ КП, ані УАПЦ. Втім, верховний архієпископ УГКЦ кардинал Любомир Гузар в кількох інтерв'ю підкреслив, що в УГКЦ має власне, відмінне від римського, бачення міжцерковного діалогу в Україні. Більше того, кардинал висловив нові ідентифікаційні орієнтири своєї церкви – не стільки на Рим, скільки на Київ, підкресливши, що УГКЦ є повноправною спадкоємицею Володимирівського хрещення. Звертає на себе увагу, зокрема, раніше сказані слова Верховного архієпископа УГКЦ кардинала Мирослава-Івана Любачівського: «Отці Берестейського собору в 1596 році відновили нашу єдність з Римом, якої Київська церква формально ніколи й не зривала».

В подальшому наголос у політиці УГКЦ настійливо переносився з «єдності з Римом» на «Київську церкву». Аналітики висловлюють два припущення щодо такої політики: одні вважають, що це є дійсно заявка греко-католицької церкви на незалежнення від Риму і пошук союзників всередині країни, інша точка зору, що все це робиться з негласного схвалення Апостольської столиці, яка не бачить іншої можливості для плідного діалогу з православною церквою в Україні на даному етапі. Архієреї УГКЦ неодноразово наголошували на «особливій ролі греко-католицької церкви» в екуменічному русі, підтримуваному Апостольською столицею.

Наріжним каменем у відносинах греко-католиків з православними в Україні, як і в інших країнах, є питання щодо прозелітизму. При тому, що останнім часом спостерігаєть-

ся потепління між православним та католицьким світом, унія, як і раніше, розглядається Повнотою Православ'я як засіб прозелітичної діяльності Ватикану. Право на існування Східних католицьких церков було з превеликим трудом визнане представниками православних у 1993 році в Баламанді. В той же час ця заява має в собі засудження унії і вимоги до східних католицьких церков «більше не займатися наверненням серед православних». Окрім того, ця заява зобов'язує католицьких кліриків радитися з православними перед втіленням пастирських намірів на «канонічних» територіях православних.

Втім, православний світ не був одностайним у питанні визнання Східних католицьких церков. Після підписання Баламандської заяви предстоятель Еладської церкви висловився в тому сенсі, що не можна засудити уніатство як метод, не засуджуючи при тому саме існування уніатських церков. На черговій сесії католицько-православного діалогу у 2000 році переговори з приводу статусу східних католицьких знову зайшли в тупик: православна сторона намагалася провести рішення про «ненормальний» статус уніатських церков, католицька ж сторона з цим не погодилася.

Ситуація в Україні в сенсі уніатсько-православних відносин – а тут ми мусимо говорити саме про них більшою мірою, ніж про відносини православно-католицькі – ускладнена місцевою розмитістю уявлення про «православ'я». Користуючись поняттям «канонічної території» православні церкви визнають «православними» всіх мешканців цієї території, які мають відповідну етнічну належність (в Україні – це головню «східні слов'яни» – українці, росіяни, які складають переважну більшість населення країни). В той же час абсолютно більшість цих людей є в кращому випадку «латентними православними», тобто, навіть визнаючи свою належність до християнства чи православ'я, вони не належать жодній церкві. Більшість населення України є позацерковним, тобто не є «православними» в повному розуміння того слова. «Православ'я» не є не тільки церковною, а часом і часто навіть нерелігійною ознакою – це належність до певної етнічної традиції, а не церкви чи релігії. Тому питання про «прозелітизм» в Україні як про «навернення серед православних» – питання дуже суперечливе. Конфлікт між православ'ям та УГКЦ є тупиковим: одна сторона користується «географічним» визначенням «канонічної території», яке виправдовує її ексклюзивне право на поширення вчення в країні, інша ж сторона не визнає самого поняття «канонічної території» й орієнтується винятково на критерій воцерковленості, вбачаючи в кожній невоцерковленій людині об'єкт катехизації.

УГКЦ позиціонує себе як «національну церкву». З одного боку, вона пов'язана з європейською цивілізацією (оскільки є католицькою), а з другого – з «візантійською (київською) традицією» (оскільки є східна, «грецька»). Цей складний ідентифікаційний комплекс відбивається на її внутрішньому стані: всередині конфесії є два різноспрямовані вектори – на віддалення від Апостольської столиці (збереження лише суто формальної зверхності Рима) і навпаки – на зміцнення цього зв'язку. Перша тенденція пов'язана як з інституційними і політичними потребами церкви, так і зі складнощами у відносинах з римо-католицькою більшістю. Друга – з пересторогами щодо підпадиння під вплив місцевої світської влади і можливим погіршенням у кадровій політиці, пов'язаним, по-перше, з доволі низьким освітнім рівнем (відповідні освітні заклади в Україні тільки-но почали з'являтися), по-друге, з можливістю корупції за умов відсутності зовнішнього нагляду.

Перші роки XXI століття були позначені затишшям, припиненням проявів громадянської ворожнечі на конфесійному ґрунті, укладанням ситуативних союзів між церквами. Певною мірою можна сказати, що період безкомпромісної ворожнечі «всіх проти всіх» також залишився у минулому. Зазвичай, тільки УПЦ МП залишається, фактично, поза процесів помірної інтеграції, маючи сильні позиції в цьому за рахунок патронату Московської Патріархії.

В Україні зішлись інтереси світових центрів усіх трьох гілок християнства – православ'я, католицизму та протестантизму. Практика засвідчує, що саме цей регіон є, якщо так можна висловитися, своєрідним «полігоном екуменічних випробувань» нашого часу, саме тут перевіряється щирість екуменічних декларацій та міцність досягнутих угод (взяти хоча б неодноразові заяви Російської Православної Церкви про те, що своє ставлення до Католицької Церкви вона визначатиме в залежності від того, наскільки активно буде остання у вирішенні «уніатського питання» в західних областях України).

У той же час самі українські Церкви є радше об'єктами, ніж суб'єктами екуменічного процесу. Досі вони не могли бути господарями своєї власної долі, залишаючись залежними від накреслених кимось еклезіальних схем. Інколи ворожнеча між «сильними християнського світу цього» зобов'язувала українські Церкви обривати навіть ті контакти, які вже були встановлені в Україні.

Релігійну долю українців надто часто вирішували без них, що не сприяло встановленню довіри з їхнього боку до екуменічного діалогу, формуванню в українських християн духу партнерства та ініціативи. В результаті відповідальність за недовіру до екуменізму ле-

жить не тільки на самих українцях (хоч і на них також!), а й на тих центрах світового християнства, впливи яких значною мірою формували в минулому й формують сьогодні релігійну історію України.

Майбутня активізація участі згаданих вище Церков в екуменічних стосунках ставить великі вимоги і перед самими Церквами. Духовенство і вірні цих Церков мають довести, що вони гідні творити свою майбутню історію. В термінах сучасної епохи це означає, що вони мають навчитися успішно долати усі небезпечні синдроми свого недавнього минулого – синдроми «переслідуваної жертви», «переможців над комунізмом», а також ухилів у бік націоналізму, надмірної політизації тощо. В цьому напрямі вже багато зроблено, однак значно більше ще залишається зробити в майбутньому.

Якщо говорити, зокрема, про Українську Греко-Католицьку Церкву, то перед нею стоїть важливе завдання причаститися духом Другого Ватиканського Собору, відчутти й осмислити, як би мало виглядати її власне аджорнаменто. Зокрема, на мою думку, особливу увагу їй треба приділити оновленню методів душ пастирської практики та евангелізації.

Визнаючи великий обсяг проблем, що стоять сьогодні перед українськими Церквами, хотів би наголосити на небезпеці стереотипного й надто поверхового сприйняття релігійних процесів в Україні. Придивимось ближче, зокрема, до згаданого ухилу в бік націоналізму, на який часто посилаються як на причину того, чому світова християнська спільнота не поспішає вступати з цими Церквами у повноцінні зв'язки. З одного боку, справді, не можна заперечити використання вірними, духовенством і навіть окремими ієрархами цих Церков національно-захисної риторики, яку на Заході однозначно трактують як націоналістичну. Тривалий період переслідувань виробив у душах вірних негативістські почуття, які важко назвати власне християнськими. Відтак посилення евангельської мотивації в позиції вірних є пріоритетним і невідкладним завданням цих Церков.

З іншого боку, методологічно неправильно засуджувати наслідки, не придивившись до їхньої причини. Часом складається враження, що релігійні процеси на Заході та на Сході Європи йдуть у протифазі. В повоєнний час західноєвропейські суспільства (в тім числі християни) доклали чималих зусиль, щоб подолати націоналістичні тенденції і створити атмосферу толерантності та співпраці.

На межі ХХ-ХХІ століть Україна переживає справжній релігійний ренесанс. Міжконфесійні конфлікти, що стали невід'ємною рисою нашого часу, посилюють соціальну напругу в суспільстві і виконують відверто деструктивну функцію на відповідальному етапі реформування соціально-економічної структури держави. В Україні це, перш за все, стосується міжправославних і православно-греко-католицьких відносин. За даних обставин пошук шляхів досягнення міжконфесійної згоди став надзвичайно актуальним. Всі ці явища потребують глибокого соціально-філософського аналізу.